

Zicht op... cultuureducatie en basisonderwijs: beleid en praktijk
achtergronden, literatuur, lesmethoden, projecten en websites

Inhoud

Vooraf 5

Kunst- en erfgoededucatie in het basisonderwijs 7

Literatuur 19

Lesmethoden 41

Projecten 45

Websites 59

Studiecentrum Cultuurnetwerk Nederland 61

Vooraf

Sinds januari 2003 heeft het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) hernieuwde belangstelling getoond voor cultuureducatie in het primair onderwijs. De instelling van de Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs was daarvan het eerste concrete voorbeeld. Via het project Cultuur en School, onderdeel van Actieplan Cultuurbereik, hebben de 42 convenantpartners van het ministerie veelvuldig overleg gevoerd over de wijze waarop rijk, provincie en gemeenten kunnen samenwerken om cultuureducatie in het primair onderwijs te bevorderen. In najaar 2003 en voorjaar 2004 heeft dat geleid tot regionale werkconferenties waar het startsein is gegeven om op regionaal en lokaal niveau de cultuureducatie primair onderwijs verder vorm te geven. Op 25 februari 2004 is de Regeling versterking cultuureducatie in het primair onderwijs bekendgemaakt. In deze regeling kan een eerste groep scholen met financiële ondersteuning cultuureducatiebeleid formuleren en daarmee samenhangende culturele activiteiten realiseren.

Tijd dus voor een overzicht.

In deze *Zicht op... cultuureducatie en basisonderwijs: beleid en praktijk* vindt u een inleidend artikel over de nieuwe ontwikkelingen en een overzicht van recente literatuur over cultuureducatie in het basisonderwijs. Naast deze literatuurselectie bevat deze *Zicht op... cultuureducatie en basisonderwijs: beleid en praktijk* een overzicht van lesmethoden, projecten en websites die bruikbaar zijn in de praktijk van cultuureducatie in het basisonderwijs.

Cultuurnetwerk Nederland
Utrecht, maart 2004

Kunst- en erfgoededucatie in het basisonderwijs

Paul Vogelesang

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) voert sinds 1996 het project Cultuur en School uit. In de eerste vierjarige beleidsperiode stond de Tweede Fase van het voortgezet onderwijs centraal. In de daaropvolgende periode was, naast het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie en de basisvorming, in het bijzonder het vmbo speerpunt van beleid. Kenmerk van beide perioden was onder andere de massale invoering van cultuurbonnen en cultuurvouchers. Daarmee positioneert het onderwijs zich als een vragende en kapitaalcrachtige marktpartij, symbool voor de gewenste omslag van aanbodgericht naar vraaggestuurd werken.

Je zou kunnen zeggen dat de afgelopen jaren intensief gewerkt is aan het dak en de eerste verdieping van het 'cultuureducatiegebouw' in het onderwijs. Hoog tijd dus om het fundament te versterken en de begane grond te verbeteren. OCW richt daarom zijn aandacht in de periode 2005-2008 op het basisonderwijs en de lerarenopleiding basisonderwijs.

We kijken in dit artikel allereerst naar de context en de huidige stand van zaken in het basisonderwijs. Vervolgens komen de kerndoelen en het landelijk onderwijsbeleid aan bod. De resultaten van de Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs brengen in werkconferenties op provinciaal en lokaal niveau een discussie op gang over cultuureducatie in het basisonderwijs. Begin 2004 zet het ministerie van OCW in overleg met het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) zijn beleidsvoornemens om in concrete maatregelen. Niet alleen het basisonderwijs zelf is aan zet: ook in de lerarenopleiding basisonderwijs werken bevlogen docenten en studenten verder aan cultuureducatie.

Context

Dat vanuit één ministerie beleid wordt uitgezet over kunst- en erfgoededucatie in het onderwijs is helemaal niet vanzelfsprekend. Het voormalige ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1965-1994) regelde vanuit Den Haag centraal alle onderwijszaken. Het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (1982-1994) regelde vanuit Rijswijk 'de kunsten' en had geen enkele bemoeienis met wat er aan kunst en cultuur in het onderwijs plaatsvond. Pas in 1994 ontstond het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen waarin onderwijs en cultuur fysiek bij elkaar werden geplaatst. Het duurde tot 1996 voordat beide beleidsterreinen ook inhoudelijk in verband met elkaar werden gebracht in het project Cultuur en School.

Vanaf eind jaren zeventig wordt een belangrijke ontwikkeling zichtbaar: decentralisatie. De landelijke overheid verplaatst op allerlei terreinen verantwoordelijkheden¹ naar andere overheden. Provincies en gemeenten regelen zelf meer en meer de condities waaronder kunst en cultuur aan burgers aangeboden wordt. Muziekscholen en creativiteitscentra worden met gemeentelijke middelen gefinancierd. Hier en daar leggen deze instellingen de eerste contacten met het onderwijs. Veel provinciale overheden nemen de verantwoordelijkheid om steunfunctie-instellingen te financieren. Vanuit deze instellingen bereiken consultants bijna 75 procent van alle basisscholen in Nederland.

¹ Zie onder andere de serie *Culturele vorming in het voortgezet onderwijs*. Dit is een serie rapporten in het kader van het SeCu-project (1981-1984). Het SeCu-project had als doel samenwerkingsprojecten tussen scholen voor voortgezet onderwijs en culturele instellingen te bevorderen en hiervan verslag te doen.

En ze bieden, sterk verschillend per instelling, allerlei producten en diensten aan. In *Zicht op... samenwerking in de cultuureducatie* (2002) is beschreven welke initiërende en stimulerende rol steunfunctie-instellingen decennialang hebben gespeeld als het gaat om kunsteducatie in het basisonderwijs.

Eerste kerndoelen

Op centraal niveau worden in de Wet op het Basisonderwijs de wettelijke taken van het onderwijs geregeld. Tot 1993 waren er geen landelijke afspraken over wat een school nu precies moest doen aan vakinhouden zoals taal, rekenen en geschiedenis. Scholen maakten daarin zelf keuzes, met als gevolg dat de verschillen tussen scholen erg groot konden worden. De kerndoelen werden ingevoerd om meer eenheid in het onderwijsaanbod te realiseren, de aansluiting met het voortgezet onderwijs te verbeteren en het basisonderwijs beter en doelgerichter te maken. De eerste kerndoelen hadden betrekking op de actieve component van de expressievakken: tekenen, muziek, handvaardigheid, en spel en beweging; ze waren, vanwege de toen nog gescheiden ministeries van onderwijs en cultuur, alleen vanuit onderwijs bedacht.

Eerste kunstmenu's

In het eerste kunstmenplan van 1987 stelde het toenmalige ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur extra middelen ter beschikking. Ze moesten aangewend worden om kinderen in de gelegenheid te stellen met zoveel mogelijk kunstzinnige uitingen in aanraking te komen. Tot op de dag van vandaag bezoeken jaarlijks honderdduizenden kinderen tentoonstellingen, concerten, dans- en theatervoorstellingen en films of ze krijgen een schrijver of kunstenaar op school. Samenwerking tussen onderwijs, gemeenten en culturele instellingen werd financieel geprikkeld met een premie. Door een stimuleringsregeling² is het kunstbezoek op de deelnemende scholen verankerd in het onderwijs. Wat vroeger in de regel een recreatieve activiteit was, is nu in de meeste gevallen (ook) een onderwijsactiviteit geworden. Leerlingen worden op grote schaal voorbereid op het kunstbezoek en nog vaker wordt er tijd besteed aan de verwerking van een kunstbezoek. Provinciale en gemeentelijke overheden investeren samen met het basisonderwijs jaarlijks flinke geldsommen om deze activiteiten structureel mogelijk te maken.

Herziening kerndoelen

Na de samenvoeging van de beide ministeries tot ministerie van OCW worden onderwijs en cultuur ook op landelijk niveau meer met elkaar in verband gebracht. Dat blijkt onder andere uit de terminologie die na de herziening van de kerndoelen in 1998 in de huidige³ kerndoelen wordt gebruikt.

² Stimuleringsregeling Verzorgingsstructuren ten behoeve van de bemiddeling Basisonderwijs. LOKV, 1991-2000. Op lokaal en regionaal niveau organiseren samenwerkingsverbanden tussen scholen, gemeente en bemiddelingsinstelling een programma van kunstbezoek. Deze programma's stellen het basisonderwijs in een gemeente in de gelegenheid alle leerlingen tijdens hun schoolcarrière ten minste één keer in aanraking te brengen met een evenement in de disciplines audiovisueel, beeldend, dans, literatuur, muziek en theater.

³ Cultuurnetwerk Nederland (samensteller) (2003). *Documentatiemap Landelijke bijeenkomst Cultuur en School. Donderdag 19 juni 2003, Centraal Museum Utrecht*. Zoetermeer: Ministerie van OCW. Op p. 5 e.v. staan de tot op heden geldende kerndoelen voor Oriëntatie op mens en wereld en voor Kunstzinnige oriëntatie. In deze leergebieden zijn aspecten van erfgoededucatie en kunsteducatie onder te brengen. De map is in hoofdstukken te downloaden via www.cultuurbereik.nl.

Deze kerndoelen spreken over leergebiedspecifieke en leergebiedoverstijgende doelen en omvatten Kunstzinnige oriëntatie en Oriëntatie op mens en wereld. Bij de vakken tekenen en handvaardigheid, bevordering van het taalgebruik en spel en beweging wordt nadrukkelijk aandacht gevraagd voor beschouwen en bij muziek voor beluisteren. Mede onder invloed van wat op provinciaal en gemeentelijk niveau tot grote tevredenheid van scholen wordt aangeboden aan concerten, tentoonstellingbezoek en dergelijke komt naast de actieve component ook de receptieve component van kunst-educatie meer in beeld.

Erfgoed

Een andere belangrijke landelijke ontwikkeling is te vinden op het terrein van erfgoed. Erfgoed-educatie is vanaf 1996 onderdeel van het beleid van OCW. Wat kan erfgoed betekenen voor het onderwijs? Een aantal onderzoekers heeft zich over dit onderwerp gebogen. Er is onder andere onderzocht⁴ welk aanbod op het gebied van cultureel erfgoed het onderwijs wenst en in hoeverre vraagsturing door het onderwijs mogelijk is. Ook kwam de vraag naar het culturele gedrag van scholen⁵ aan de orde. Vervolgens is de nogal ondoorzichtige infrastructuur⁶ in beeld gebracht: welke instellingen maken deel uit van de infrastructuur, wat doen ze en wie is hun publiek. Provincies hebben op deze landelijke ontwikkeling gereageerd, onder andere door de oprichting van zogeheten Erfgoedhuizen. Daar wordt met provinciale middelen erfgoed, van archief tot monument, van archeologie tot landschapsinrichting, voor onder andere het basisonderwijs beschikbaar gemaakt als onderwijsleerinhoud.⁷

Kerndoelen in ontwikkeling

Volgens OCW eist een veranderende maatschappij een periodieke herziening van de kerndoelen. Uit rapporten van de onderwijsinspectie en de Citogroep was al gebleken dat de huidige kerndoelen weinig houvast bieden aan scholen bij de inrichting van het onderwijsprogramma. De kerndoelen zouden concreter geformuleerd moeten worden en recht moeten doen aan de onderwijspraktijk. Kerndoelen zouden ruimte moeten bieden voor differentiatie. Ook zou een school zich moeten kunnen profileren ten opzichte van andere scholen.

De commissie-Wijnen⁸ heeft daartoe een advies uitgebracht waarop vakdeskundigen, belanghebbenden en scholen hebben gereageerd. De SLO is vervolgens gevraagd een nieuw voorstel te doen dat recht doet aan de uitgangspunten van de commissie-Wijnen, maar ook de geconstateerde risico's, zoals minimaal aandacht geven aan een zeer beperkt terrein van kunst en erfgoed, bijvoorbeeld maar één kunstdiscipline, wegneemt. Het SLO-voorstel is in het najaar van 2003 aangeboden aan het ministerie van OCW en wordt in de loop van 2004 naar de Tweede Kamer gestuurd.

⁴ Haanstra, F. & Oud, W. (2000). *Cultureel erfgoed in het onderwijs: een onderzoek naar wensen en meningen van onderwijsgeevenden en onderwijsbegeleiders*. (SCO-rapport 591). Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

⁵ In 1998 en 1999 verrichtte DUO Market Research onder andere in opdracht van Erfgoed Actueel diverse onderzoeken naar culturele activiteiten van scholen. Zie bijvoorbeeld: Grinsven, V. van & Monnik, K. (1998). *Rapportage pilot-onderzoek. Workshops Erfgoed Actueel*. Utrecht: Duo Market Research.

⁶ Zant, P. van der (2002). *Erfgoed in kaart: eindrapport van een onderzoek naar de infrastructuur op het terrein van cultureel erfgoed*. Gouda: Bureau Art.

⁷ Zie ook Hendriks, R. (2004). Erfgoed à la carte. *Bulletin Cultuur & School*, 31, 5-6.

⁸ Wijnen, W.H.F.W. (2002). *Verantwoording delen. Herziening van de kerndoelen basisonderwijs met het oog op beleidsruimte voor scholen*.

De datum van invoering is nog niet vastgelegd. Vermoedelijk zullen de nieuwe kerndoelen in schooljaar 2005-2006 in werking treden.

Kerndoelen geven minimumdoelen, maar laten scholen vrij om binnen de onderwijstijd meer te doen aan de verschillende vakgebieden dan de kerndoelen voorschrijven. Het gaat om in de wet voorgeschreven vakken, en de wet geeft geen ruimte om binnen onderwijstijd aandacht te besteden aan andere dan de voorgeschreven vakken. Sommige scholen zouden misschien graag ruimte hebben om aandacht te besteden aan iets wat hier niet onder valt of meer nadruk willen leggen op wat minder elementen uit cultuureducatie dan nu in de kerndoelen staan vermeld. Dat kan nu niet, maar je zou dat wél mogelijk moeten maken, vindt OCW.

Er wordt gezocht naar een verbreding; het gaat niet alleen om actieve kunstbeoefening of expressie, maar ook om reflectie daarop en om kennismaking met cultureel erfgoed. Tegenover deze 'verzwaring' van het leergebied staat dat scholen in het SLO-voorstel meer vrijheid krijgen om zelf keuzes te maken wat betreft de terreinen waarop kinderen cultureel actief zijn; dat hoeft niet per se beeldende vormgeving of muziek te zijn, maar bijvoorbeeld ook toneel, dans, fotografie of andere kunstzinnige uitingsvormen.

Wat doen scholen al en wat willen ze graag

Zuid-Holland is de eerste provincie waar, buiten Den Haag en Rotterdam, op grotere schaal onderzoek is gedaan naar cultuureducatie in het primair onderwijs⁹. De studie *'Waarom doen we dit niet vaker?'* richtte zich in de periode mei 2003-oktober 2003 op het huidige beleid en de praktijk van scholen op het gebied van kunst- en erfgoededucatie en op wensen voor de toekomst. Hier volgen enkele interessante opmerkingen uit het rapport.

- De gegevens over het aantal en de soort lessen in kunst- erfgoedvakken en het aantal en de soort culturele bezoeken en projecten die scholen ondernemen, tonen aan dat leerlingen naarmate ze in een hogere groep komen weliswaar minder lessen krijgen, maar meer deelnemen aan culturele bezoeken en projecten.
- Scholen blijken culturele bezoeken en projecten zowel in te kopen als zelf te organiseren. De combinatie inkoop en organisatie door de school komt het meest voor. Iets minder dan de helft van de basisscholen neemt deel aan een kunstmenu.
- Scholen hebben een grote voorkeur voor het inkopen van culturele bezoeken waarbij het vervoer en de begeleidende lessen zijn geregeld. Culturele activiteiten worden het liefst ingekocht als *package deals*.
- De organisatie van culturele activiteiten neemt tijd in beslag. Slechts eenderde deel van de basisscholen reserveert hiervoor taakuren.
- Op het gebied van bezoeken en projecten vindt er weinig overleg plaats tussen basisscholen.
- Slechts een kwart van de basisscholen heeft een cultuurbeleid. Ongeveer tien procent heeft dat beleid schriftelijk vastgelegd.
- De meest voorkomende bronnen om culturele bezoeken te bekostigen zijn achtereenvolgens de rijksvergoeding – de optelsom van de Londogelden en het schoolbudget – en de ouderbijdrage.
- Als er extra geld beschikbaar komt, willen de meeste scholen het liefst vakleerkrachten, specialisten en organisatoren inhuren. Ook het vergroten van het aantal bezoeken en projecten vinden scholen belangrijk. Het aanschaffen van nieuwe materialen, boeken of methoden en het scholen van de leerkrachten staan bij de meeste scholen laag op de prioriteitenlijst.

⁹ Graauw, C. de, Hagenars, P., Hoorn, M. van & Vogelesang, P. (2003). *'Waarom doen we dit niet vaker?'. Onderzoek Cultuureducatie Primair Onderwijs Zuid-Holland 2002-2003*. Rijswijk: Kunstgebouw.

Beleid cultuur en school rijksoverheid¹⁰

Cultuureducatie in het basisonderwijs heeft alles te maken met onderwijsbeleid. Scholen moeten zelf verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van hun onderwijs en moeten ook zelf de middelen hebben om die verantwoordelijkheden waar te kunnen maken. Dit idee is al in 1998 in onderwijswetgeving vastgelegd. Het onderwijsbeleid van OCW is erop gericht scholen meer ruimte te geven om hun doelstellingen te behalen. Die vergroting van de autonomie van scholen brengt een aantal consequenties met zich mee. Voor basisscholen geldt vanaf 2006 de lumpsumfinanciering; scholen bepalen zelf waaraan zij hun geld besteden.

De *ruimte* die scholen krijgen is niet onbeperkt. Er is ook sprake van *richting* geven. Tussen ruimte en richting kan een zekere spanning bestaan; hoe ver moet je gaan met het formuleren van doelstellingen zonder scholen onnodig in te perken in de ruimte die zij nodig hebben om kwaliteit te leveren? Scholen moeten zich verantwoorden voor hun beleid. *Rekenschap* aan de maatschappij leggen zij af in het schoolplan en voor wettelijke taken aan de onderwijsinspectie. Naarmate de scholen meer ruimte krijgen, zal ook het aspect rekenschap afleggen belangrijker worden.

Cultuureducatie in het basisonderwijs gaat niet alleen over 'wat is ... & wat kan zijn', het motto van Kunstgebouw Zuid-Holland dat op 23 oktober 2003 de eerste werkconferentie hield. Naast onderwijsbeleid is cultuurbeleid van de rijksoverheid een allesbeslissende factor. Staatssecretaris Medy van der Laan (Cultuur) geeft in haar notitie *Meer dan de som*¹¹ drie prioriteiten aan: minder bureaucratie en meer eigen verantwoordelijkheid, meer samenhang en wisselwerking in het culturele leven en versterking van de culturele factor in de samenleving.

Deze prioriteiten zijn weliswaar algemeen van karakter, maar sluiten wel nauw aan bij het onderwijsbeleid van het ministerie van OCW. In de beleidsperiode 2005-2008 legt het ministerie het accent op aansluiten bij ontwikkelingen in het onderwijs zoals herziening kerndoelen, op het uitvoeren van een impulsprogramma voor aankomende en zittende docenten ter ondersteuning van hun rol als cultuurdrager, op het verder uitbouwen van allianties tussen scholen en culturele instellingen en op het subsidiëren van samenwerkingsprojecten door rijk, provincies en gemeenten.

Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs

In januari 2003 kreeg de Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs van onderwijsminister Maria van der Hoeven de opdracht om – uitgaande van de ervaringen van de praktijk – antwoorden te formuleren op de vragen wat cultuureducatie in het primair onderwijs kan inhouden, hoe scholen die inhoud vorm kunnen geven en langs welke weg dat te realiseren is. In haar eindrapport *Hart(d) voor cultuur!*¹² concludeert de Taakgroep dat in Nederland het belang van cultuur evident is en dat wij trots zijn op onze cultuur. Jan Wagemakers, voorzitter van de Taakgroep in zijn toespraak op de werkconferentie provincie Gelderland op 8 december 2003 in Arnhem: 'Het vertelt ons wie we waren, wie we zijn en hoe we willen worden. Maar het belang dat wij aan cultuur hechten, zien we niet terug

¹⁰ Op 8 december 2003 stond Govert Vorstenbosch, beleidsmedewerker primair onderwijs van het ministerie van OCW, tijdens de werkconferentie van de provincie Gelderland in Arnhem langdurig stil bij onderwijsbeleid, kerndoelen en cultuurbeleid. Een samenvatting staat op www.cultuurbereik.nl (verslag werkconferentie Gelderland 081203) p. 7 e.v.

¹¹ Laan, M. van der (2003). *Meer dan de som. Beleidsbrief Cultuur 2004-2007*. Brief van 3 november 2003 aan de Tweede Kamer. Den Haag: Ministerie van OCW. De volledige tekst is te downloaden via <http://www.minocw.nl/brief2k/2003/doc/51730.pdf>.

¹² Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs (2003). *Hart(d) voor cultuur!: eindrapport*.

in de plaats die het in het onderwijs heeft. Als cultuur zo belangrijk is als wij haar vinden, dan moeten we daar ook onze kinderen navenant in onderwijzen.'

Wat is de ambitie van basisscholen op het terrein van cultuureducatie nú, en wat zou die ambitie moeten zijn? Uitgaande van die vraag heeft de Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs zich gebogen over de stand van zaken bij de ongeveer 7000 basisscholen die Nederland rijk is en het daarmee samenhangende netwerk van culturele instellingen, en beleidsmakers bij gemeenten, provincie en rijksoverheid. Dat leverde een geweldige diversiteit aan antwoorden op. Er gebeurt al heel veel in de cultuureducatie, maar er gebeurt ook nog heel veel niet. De situaties in het veld zijn zeer uiteenlopend en als de overheid wil dereguleren, dan is dit haar kans. En daarover kan de Taakgroep wel een algemeen geldende uitspraak doen: 'Scholen kunnen veel. Waardeer dat en geef vertrouwen. Het onderwijs krijgt niet de waardering die het verdient; maak dat het weer het respect en het aanzien krijgt dat het rechtens toekomt.'

De Taakgroep heeft geen uitspraken kunnen doen over wat er 'fout' en wat 'goed' is aan cultuureducatie in het primair onderwijs. In plaats daarvan heeft ze drie scenario's uitgewerkt, aan de hand waarvan scholen hun identiteit en ambities op dit terrein kunnen bepalen. Dat is een samenspel tussen de basisscholen, de culturele instellingen en de gemeenten. De provinciale en de gemeentelijke overheid hebben de taak de ruimte en de voorwaarden te creëren waardoor deze drie-eenheid, met de scholen als primus inter pares, keuzes kan maken.

Kenmerken van scenario 1 Komen & gaan

De school kiest uit een divers aanbod van verschillende cultuurinstellingen. Projecten zijn kortdurend, wisselen elkaar steeds af.

Voordeel: enthousiasme en activiteit.

Nadeel: weinig samenhang, activiteiten beklijven niet.

Aanbeveling aan de rijks-, provinciale en gemeentelijke overheid: zorg dat alle 7000 basisscholen ten minste dit scenario bereiken.

Kenmerken van scenario 2 Vragen & aanbieden

De school bepaalt zijn vraag en legt die voor aan de cultuurinstellingen, die op basis daarvan hun aanbod ontwikkelen.

Voordeel: school ontwikkelt eigen visie op cultuureducatie.

Nadeel: geen budget, geen ondersteunende regelgeving.

Aanbeveling aan de provinciale en gemeentelijke overheid: ondersteun basisscholen in hun vraagontwikkeling.

Kenmerken van scenario 3 Leren & ervaren

Grenzen tussen school, cultuurinstellingen en andere instituten vervagen. De school bevindt zich daar waar de leerlingen leren en dat is niet langer onlosmakelijk verbonden aan het stenen gebouw dat 'school' heet.

Voordeel: rijke, realistische leeromgeving, eendrachtige samenwerking met andere organisaties.

Nadeel: verdeling verantwoordelijkheden onduidelijk, doet een zwaar beroep op organisatorische en sociale vermogens van de betrokken partijen.

Aanbeveling aan de gemeentelijke overheid: stroomlijn samenwerking tussen verschillende diensten.

Jan Wagemakers legt samen met de andere leden van de Taakgroep partijen de volgende uitdaging voor, onder andere tijdens presentaties op regionale werkconferenties:

- Scholen

'Bepaal wat je nu aan cultuureducatie doet. Kies een scenario, plaats cultuureducatie in een interne samenhang en maak je beleid haalbaar en uitvoerbaar door in een scholennetwerk te opereren. En bovenal: vertrouw op je vakbekwaamheid en je band met de kinderen.'

- Culturele instellingen

'De scholen en de gemeenten zijn je partners. Maak meerjarenafspraken met die partners, haak met je eigen expertise in op de deskundigheid die zij in huis hebben.'

- Gemeenten en provincies

'Hef de verkavelingen op, bekwaam je in de kunst van het géén regels maken. Biedt scholen kansen en geef ze de tijd. Projecten moeten minimaal drie jaar kunnen duren voordat er geoordeeld wordt. Laat de betrokken partijen, scholen voorop, zelf een scenario kiezen. Faciliteer die keuze door ontmoetingsplatforms te bieden en netwerkvorming te stimuleren. Gemeenten: werk samen met andere gemeenten.'

Cultuurbeleid basisscholen

Hoe krijg je scholen ertoe om cultuurbeleid te gaan ontwikkelen en daarbij hun vraag naar cultuur te identificeren en te formuleren? Dat is in feite de kwestie waar het om gaat. In termen van de Taakgroep: het benoemen van de ambities en die ambities vervolgens omzetten in een samenhangend geheel aan activiteiten.

Werkconferenties

De eerste stap die de projectgroep Cultuur en School heeft gezet na het verschijnen van het rapport van de Taakgroep is het organiseren van regionale werkconferenties. Hoofddoelstelling van deze conferenties is het bewerkstelligen van concrete en gebiedsgerichte samenwerking, afstemming en afspraken tussen scholen voor primair onderwijs, culturele en cultuureducatieve instellingen en overheden in het kader van Cultuur en School. Uitwisselen van ervaring, kennis, voornemens en wensen is in de werkconferenties een belangrijk onderdeel. Onderliggend doel is het versterken van cultuur in het primair onderwijs, zowel binnen- als buitenschools, voortbouwend op wat er bestaat dankzij kunstmenu's, brede school en dergelijke. Het gaat ook om het versterken, vernieuwen en stimuleren van de huidige infrastructuur. Inzicht krijgen in doel en omvang van cultuureducatie ten behoeve van de ontwikkeling van de doorlopende leerweg is eveneens belangrijk.

Als bijkomend resultaat hoopt de projectgroep Cultuur en School op een hechtere samenhang tussen plaatselijk cultuurbeleid (kunst, erfgoed en media) en onderwijsbeleid, met name als het beleid betreft over de brede school, over onderwijsachterstanden, over binnen- en buitenschoolse educatie, kunstmagneetscholen en cultuurprofiel scholen, beleid voor kunstenaars die voor de klas staan en voor de rol van erfgoed in het onderwijs. De werkbijeenkomsten moeten op langere termijn ook betere afstemming van het aanbod van de instellingen op de vraag van het onderwijs opleveren en betere afstemming van het aanbod van de ondersteunende instellingen onderling.

Ten tijde van het schrijven van dit artikel (eind februari 2004) zijn de eerste werkconferenties achter de rug¹³.

¹³ Op www.cultuurbereik.nl zijn de verslagen van de werkconferenties te vinden.

Hoewel elke regio zijn eigen thema bepaalt en er natuurlijk grote verschillen in mogelijkheden zijn, wordt een aantal kwesties wel gemeenschappelijk zichtbaar gemaakt:

- Wat betekent cultuurbeleid maken voor een school en welke hulp kan of moet daarbij door wie geboden worden?
- Wat betekent het voor een school om professionals in een klas te halen?
- Welke spanning zit er tussen vraagsturing van het onderwijs en taakstelling voor een culturele instelling door bijvoorbeeld een gemeentelijke overheid?
- Welke verantwoordelijkheid heeft een provinciale overheid als het gaat om cultuureducatie in het onderwijs in bijvoorbeeld kleine gemeenten?

In alle werkconferenties vertellen deelnemers dat deze werkconferenties in hun ogen slechts een eerste stap zijn in een veel langer traject. Scholen zeggen zelf expliciet hulp nodig te hebben bij het formuleren van cultuurbeleid in hun school¹⁴.

Naar het idee van het ministerie van OCW hebben alle basisscholen in 2007 hun visie op de plaats van cultuureducatie in hun onderwijsprogramma geformuleerd. Ze zijn dan óók in staat om dit beleid in samenwerking met hun culturele omgeving en met behulp van extra financiële middelen te vertalen in een samenhangend geheel van cultuureducatieve activiteiten.

Financiële impuls

Vanuit de afdeling onderwijs van het ministerie van OCW komt structureel geld beschikbaar voor cultuureducatie. In 2007 is dat 18 miljoen euro voor het basisonderwijs (dat is ongeveer 10,90 euro per leerling per jaar) en 4 miljoen euro voor het vmbo. Omdat het 'onderwijsgeld' is wordt het geld uiteindelijk opgenomen in de lumpsumfinanciering en is dus vanaf 2007 niet meer geormerkt. Dat hangt natuurlijk samen met het onderwijsbeleid: autonomie van de school staat voorop. De culturele partners van de scholen zullen dus de basisscholen moeten verleiden om dat geld – of meer! – in overeenstemming met de voorgenomen Herziening Kerndoelen daadwerkelijk aan cultuureducatie te besteden. In de aanloop naar 2007 komt in 2004 4 miljoen euro, in 2005 10 miljoen euro en in 2006 13 miljoen euro beschikbaar.

Regeling versterking cultuureducatie in het primair onderwijs

In overleg met IPO en VNG is de Regeling versterking cultuureducatie in het primair onderwijs ontworpen, een OCW-subsidieregeling¹⁵ voor de schooljaren 2004-2005, 2005-2006 en 2006-2007. Het bevoegd gezag van een school kan deze subsidie aanvragen, waarmee zij gedurende deze drie schooljaren een visie kan ontwikkelen op de functie van cultuureducatie in haar onderwijsprogramma. En ze kan vervolgens deze visie in samenwerking met haar culturele omgeving vertalen in een samenhangend geheel van cultuureducatieve activiteiten. Per leerling per schooljaar is 10,90 euro beschikbaar. Er vindt een evenredige toekenning plaats aan de 42 regio's, de convenantpartners Actieplan Cultuurbereik (twaalf provincies en dertig steden). Ten behoeve van aanvragende schoolbesturen is voor elke regio allereerst een bedrag beschikbaar dat overeenkomt met tien procent van het aantal leerlingen in het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs. Aanvragen voor deze regeling kunnen worden ingediend tot 1 mei 2004. Na die datum worden geen aanvragen meer in behandeling genomen. In juni ontvangen de aanvragers een beschikking.

¹⁴ In bijna elke werkconferentie stellen deelnemers aanbevelingen op voor scholen, culturele instellingen, gemeenten en provincies. Zie voor deze aanbevelingen de verslagen op www.cultuurbereik.nl.

¹⁵ De regeling is op 25 februari gepubliceerd in het *Gele katern*. Informatie over de regeling op: www.cultuurplein.nl/po/beleidenregelingen. Het aanvraagformulier (met kenmerk CFI-64013) is te downloaden via www.cfi.nl.

Enkele belangrijke subsidievoorwaarden zijn:

- De school ontwikkelt een meerjarige visie op de functie van cultuureducatie in haar onderwijsprogramma; uiterlijk op het eind van het eerste subsidiejaar neemt de school haar cultuureducatiebeleid op in het schoolplan.
- De school gaat structureel deelnemen aan een netwerk van scholen en culturele instellingen, waarbij in ieder geval de afstemming tussen vraag en aanbod en kennisoverdracht naar andere scholen een rol spelen.
- De school organiseert activiteiten op het gebied van cultuureducatie die samenhangen met de meerjarige visie op cultuureducatie.
- De school besteedt aandacht aan nascholing en opleiding van haar leraren.
- De school werkt mee aan een nulmeting en een (tussentijdse) evaluatie.
- Na de verplichtstelling van het jaarverslag wordt de besteding hierin opgenomen.

In de Regeling wordt onder cultuureducatie alle educatieve activiteiten verstaan die beogen de leerlingen in contact te brengen met cultuuruitingen in actieve, receptieve dan wel reflectieve vorm. Ook vallen hieronder activiteiten om de deskundigheid van leraren op dit gebied te vergroten dan wel het onderwijsteam aan te vullen dan wel te laten ondersteunen door externe deskundigen of instellingen. Cultuureducatie strekt zich uit van beeldende vorming, muziek, dans en drama tot literatuur, audiovisueel en cultureel erfgoed. Onder dit laatste vallen musea, archieven, archeologie en monumenten. Het begrip cultuureducatie wordt ruim geïnterpreteerd; voorwaarde is echter dat de keuzes voortkomen uit een visie die door de school wordt ontwikkeld en die wordt verantwoord in het schoolplan.

Er zullen instrumenten worden ontwikkeld die scholen kunnen helpen bij het formuleren van cultuureducatiebeleid en er zal worden voorzien in mogelijkheden voor deskundigheidsbevordering op dit gebied. Van deelnemende scholen wordt gevraagd om nadruk te leggen op deskundigheidsbevordering van het team op het gebied van cultuureducatie.

Voor flankerend beleid worden binnenkort aan de 42 convenantpartners extra middelen ter beschikking gesteld.

Culturele omgeving van de school

Scholen moeten inzicht hebben in de mogelijkheden die de culturele infrastructuur te bieden heeft. Culturele instellingen, individuele kunstenaars, ouders, 'die moeder om de hoek die verhalen schrijft', de plaatselijke harmonie, kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan de ontwikkeling van kinderen. Ze kunnen het onderwijs ook leuker, aangener en in een aantal gevallen ook makkelijker maken. Voor het in kaart brengen van de culturele omgeving van een school is een eenvoudig stappenplan¹⁶ ontwikkeld. Dit stappenplan is ook te gebruiken door studenten van de lerarenopleiding basisonderwijs om de culturele omgeving van hun stageschool in kaart te brengen.

Impulsprogramma lerarenopleiding basisonderwijs

Sinds schooljaar 2001-2002 is de pilot Cultuur en School – Pabo's in uitvoering. Kern van de activiteiten is de verankering van cultuureducatie in het curriculum van de pabo in voltijd- en/of deeltijdopleiding. Studenten maken zich daarbij vaardigheden eigen om in de eigen basisschool in samenwerking met en met gebruikmaking van de culturele omgeving zinvol en aantrekkelijk

¹⁶ Dit stappenplan is te vinden op <http://www.cultuurplein.nl/po/praktijk/handreikingen>.

onderwijs voor kinderen te realiseren. De eerste vijf pabo's hebben hun werkzaamheden afgerond en dertien andere pabo's doen dat per 31 juli 2004.

Vanaf schooljaar 2002-2003 ontvangen tweede- of derdejaarsstudenten cultuurbonnen. Inmiddels zit op de opleidingen de generatie studenten die het vak CKV1 heeft gevolgd en dus meer bekend is met wat cultuur te bieden heeft. De zij-instroom van studenten maakt de verschillen tussen studenten als het gaat om culturele bagage echter wel groter. De opleidingen realiseren zich daarom meer en meer dat zij op twee niveaus met cultuureducatie bezig moeten zijn.

Cultuurdrager

Het eerste niveau is studenten bewust maken van het feit dat zij *cultuurdrager* zijn. Wat heb jij als kind, als jongere aan cultuur meegekregen? Wat is jouw culturele bagage? Waar ligt jouw affiniteit met kunst en erfgoed? De introductie van cultuurbonnen in de opleiding is een stimulans om de eigen culturele horizon te verbreden. Sommige opleidingen eisen inmiddels van hun studenten dat zij een cultureel portfolio aanleggen van de culturele activiteiten die zij ondernemen. De opleidingen werken zelf ook aan het verbeteren van het culturele klimaat in de opleiding als geheel door middel van maandelijkse koffieconcerten, theatervoorstellingen en presentaties van schrijvers. Ook worden vanuit de opleiding bezoeken op locatie naar bijvoorbeeld musea of monumenten, gestimuleerd en georganiseerd.

Cultuuroverdrager

Het tweede niveau is studenten bewust maken dat zij *cultuuroverdrager* zijn. Zij bezoeken musea of kunstenaars in hun atelier, praten met artiesten over hun werk en maken mee hoe kinderen genieten van wat hen wordt voorgeschoteld. Studenten maken, in overleg, lesmateriaal waarmee het bezoek aan de tentoonstelling of het concert kan worden voorbereid of verwerkt. Of zij verzorgen met groepjes kinderen rondleidingen.

Alle opleidingen kennen vormen van specialisatie. Op enkele opleidingen kunnen studenten zich verdiepen in de rol van cultuurcoördinator. In een andere opleiding hebben studenten in hun Lio-stage (leraar-in-opleiding) culturele activiteiten van hun basisschool in kaart gebracht, met het team gesproken over de visie van het team als geheel op cultuureducatie en verandertrajecten beschreven en uitgevoerd.

Verbreiding Cultuur en School – Pabo's

Het ministerie van OCW stelt vanaf schooljaar 2004-2005 alle lerarenopleidingen basisonderwijs in de gelegenheid om deel te nemen aan het programma Verbreiding Cultuur en School – Pabo's¹⁷. De opleidingen kunnen deelnemen – ook als ze al aan de pilot hebben deelgenomen – als ze gedurende de schooljaren 2004-2005 en 2005-2006 willen werken aan het formuleren van een visie op een wenselijk cultureel klimaat in de opleiding. De visie wordt geconcretiseerd door cultureel aanbod en activiteiten in de opleiding als geheel. Een en ander wordt binnen de opleiding georganiseerd door een pabo-cultuurcoördinator of een cultuurcommissie met omschreven bevoegdheden. Daarbij is het van belang dat de eindverantwoordelijkheid voor cultuureducatie binnen de opleiding wordt geregeld. Ook wordt gevraagd om een visie te formuleren ten aanzien van de inzet van cultuurcharters in leerjaar twee of leerjaar drie. De opleiding moet aantonen dat de leerinhouden van cultuureducatie en de plaats ervan in het curriculum in voltijd- of deeltijdopleiding zijn verbreed en/of verdiept.

¹⁷ Vanaf 19 april is het programma waaraan de opleidingen kunnen deelnemen te vinden op www.cultuurplein.nl/ho.

Tot slot moet de opleiding ook aantonen dat zij op enigerlei wijze betrokken is bij een of meer lokale of regionale netwerken cultuureducatie primair onderwijs.

Zowel op landelijk als regionaal niveau zal de ervaring van de opleidingen met het werkveld worden gedeeld. Daarmee wordt voldaan aan een belangrijke voorwaarde voor het verankeren van cultuureducatie in het basisonderwijs. Opleidingen leveren straks studenten af die in de praktijk van cultuureducatie in het basisonderwijs een eigen partij kunnen meeblazen.

Auteur is werkzaam bij Cultuurnetwerk Nederland.

[Link naar literatuur en websites Zicht op... cultuureducatie en basisonderwijs: beleid en praktijk](#)